

Kovács Csaba ny. alezredes:

HUNTINGTON HAGYATÉKA A SZÉLSŐSÉGES ISZLÁM MOZGALMAK, A TERRORIZMUS ÉS A TÖMEGES MIGRÁCIÓ TÜKRÉBEN

ÖSSZEFOGLALÓ: Rohamosan változó világunkban egyszerre több biztonsági kihívással kell számolnunk. Korábban egy neves tudós a civilizációk közötti összecsapásokat jövendölte, mások a Nyugat gyengülésére figyelmeztetnek. Emellett különösen aggasztó lehet számunkra a radikális iszlám eszmeiségének terjedése, valamint a kontinensünket markánsan érintő migráció. A szerző a tanulmányban bemutatja a nyugati országok biztonságát napjainkban leginkább fenyegető tendenciákat és azok várható következményeit.

KULCSSZAVAK: Huntington, civilizációk, hanyatlás, radikális iszlám, migráció

BEVEZETÉS

A hidegháborút követő két és fél évtized során a világ nagymértékben megváltozott. A korábbi – aránylag kiszámítható – kétpólusú ideológiai szembenállást felváltotta egy lényegesen összetettebb, biztonsági kihívásokban bővelkedő nemzetközi rendszer. Jelenlegi világunkat a globalizáció okozta egyenlőtlenségek erősödése, bolygónk túlnépesedése, a klímaváltozás, a Nyugat vezető szerepének háttérbe szorulása, új feltörekvő civilizációk¹ előretörése, erősödő szélsőséges mozgalmak, mélyülő vallási/etnikai konfliktusok és bukott államok okozta instabil régiók jellemzik.

A tanulmány elkészítésével a nyugati (nyugati keresztény) és az iszlám civilizáció között egyre inkább szélesedni látszó szakadékra igyekeztem rávilágítani, ennek megfelelően több, a biztonságunkat érintő elmélet, jellemző tendencia összevetését, illetve a várható következmények biztonságpolitikai aspektusból történő elemzését tűztem ki célul.

A hipotézisemet a következő négy pillérré építettem fel, melyek alapvetően megegyeznek a tanulmány főbb részeivel:

(1) A kilencvenes évek elején két neves amerikai szakértő tollából egymástól eltérő elméletek fogantak meg. Francis Fukuyama az 1989-ben megjelent *A történelem vége?* című cikkében,² majd később (1992) könyvében³ úgy vélekedett, hogy a szocializmus ideológiájának bukásával, azaz a hidegháborús szembenállás megszűnésével a társadalmak elérték a legmagasabb fejlettségi állapotot. Ez nem más, mint a liberális demokrácia, ennek megfelelően az ilyen berendezkedésű társadalmaknak nincs hova tovább fejlődni, tehát az emberiség számára elérkezett a történelem vége. Ezzel a véleménnyel merőben ellentétben

¹ Megjegyzés: a tanulmányban a civilizáció szót a Samuel P. Huntington által megfogalmazott értelemben használom, melynek bővebb magyarázata később olvasható (a szerző).

² Fukuyama 1989.

³ Fukuyama 1992.

állt Fukuyama egykori mentora, Samuel P. Huntington 1992-ben megjelent *A civilizációk összecsapása?* című írása,⁴ majd később (1996) könyve,⁵ melyeket részben a Fukuyamával való egyet nem értés indukált. A szerző szerint a jövőt az általa megfogalmazott civilizációs törésvonalak mentén kialakuló konfliktusok, háborúk fogják jellemezni. A nagy érdeklődést, egyben vitákat kiváltó két álláspont közül a világ történései inkább a huntingtoni felfogás helyességét igazolják, így a tanulmányban igyekeztem ezzel az elmélettel többet foglalkozni (Huntington elmélete).

(2) A második részben (A Nyugat gyengülése) fontos helyet kap a lengyel származású amerikai Zbigniew Brzezinski, aki a *Stratégiai vízió* című munkájában⁶ az Egyesült Államok és a Nyugat gyengülésének veszélyeire hívja fel a figyelmet. A szerző által leírt jelenség idővel más államok, államcsoportok felemelkedését eredményezheti. Amennyiben a hanyatlás bukássá fajul, kérdésként merülhet fel, hogy ki fogja a korábban uralt teret betölteni? Egy magyar szerző, Pokol Béla *Európa végnapjai* című könyvében⁷ baljós képet fest kontinensünk várható jövőjéről. A szerző tézisei szerint a nyugat-európai országok problémája a megváltozott demográfiai mutatókban rejlik, azaz a többségi nyugati társadalmak előregednek, ezzel párhuzamosan néhány évtized alatt az ott élő muszlim kisebbség lélekszáma várhatóan meg fog többszöröződni. A felvázolt jelenség idővel a nyugati társadalombiztosítási rendszerek bukását eredményezheti.

(3) A vallási szélsőségeség korántsem új keletű dolog, ám napjainkban egyre több jel utal a jelenség tendenciózus erősödésére. Ennek eklatáns példája a terrorista szervezetek legújabb generációjának tartott Iszlám Állam (angolul: Islamic State, a továbbiakban röviden: IS) példa nélküli térnyerése. A részben az al-Kaidához köthető eredetű szervezet mostanra a világ egyik fő fenyegetésévé küzdötte fel magát. A tanulmány harmadik részében (A radikális iszlám előretörése) a szélsőséges iszlám ideológia növekvő népszerűségének vélhető okaival, hátterével, valamint az említett IS felemelkedésével és várható jövővel kapcsolatos kérdésekkel foglalkozom.⁸

(4) A negyedik, egyben utolsó részben (A tömeges migráció következményei) a hidegháborút követő időszak talán legnagyobb biztonsági kihívását, az Európát érintő migrációs hullám okait és valószínűsíthető következményeit vizsgálom. Az utóbbi néhány évben kontinensünkön közel-keleti, észak-afrikai (zömében muszlim) migránsok százezrei jelentek meg. A humanitárius kötelezettségeinket figyelembe véve azonban felmerülnek bizonyos kérdések: Kik ők valójában? Milyen céllal jönnek? Rejtőzhetnek-e soraikban vallási szélsőségesek? A korábban ilyen mértékben nem tapasztalt probléma hatalmas feszültségeket eredményezett egyes európai országok és adott politikusok között. Hatékony megoldás azonban egyelőre nem ígérkezik.

A tanulmány összefoglaló részében a két elmélet (a civilizációk összecsapása és a Nyugat gyengülése) és a két jelenség (a radikális iszlám előretörése és az Európát érintő tömeges migráció) összevetésével igyekeztem igazolni azon feltevésemet, miszerint a Nyugat gyengülése és a keletkező hatalmi űr betöltése a jövőben komoly biztonságpolitikai kihívást fog eredményezni a nyugati világ – leginkább Európa – számára.

⁴ Huntington 1993.

⁵ Huntington 1996. (Megjegyzés: a hivatkozások tekintetében a 2006-os magyar kiadást vettem alapul – a szerző)

⁶ Brzezinski 2013.

⁷ Pokol 2015.

⁸ Megjegyzés: az utóbbi időszakban az Iszlám Állammal kapcsolatban meglehetősen sok írás (újságcikk, tanulmány, könyv) jelent meg, így a tanulmányban igyekeztem röviden foglalkozni a témával – a szerző.

(Fontos megjegyezni, hogy írásom nem az iszlám vallás, illetve nem a muszlim emberek ellen irányul, hanem az iszlám radikalizmus mint vallási szélsőségeség egyre inkább növekvő veszélyére kívánom a figyelmet felhívni.)

HUNTINGTON ELMÉLETE

Fukuyama és a történelem vége

Francis Fukuyama, a japán felmenőkkel rendelkező amerikai politológus 1989-ben a *The National Interest* folyóiratban megjelent cikke, illetve az 1992-ben napvilágot látott, *A történelem vége és az utolsó ember* című könyve szakmai körökben nagy érdeklődést váltott ki. Fukuyama szerint a hidegháború megnyerése után a Nyugat lényegében ellenfél nélkül maradt, a kommunista rendszer felett aratott győzelemmel a társadalmi fejlődés elérkezett a végső, legmagasabb fokára, mert a nyugati típusú liberális demokráciát követően nincs hova tovább fejlődni, azaz az emberiség számára elérkezett a történelem vége. Ennek megfelelően a világ jelenleg még nem demokratikus berendezkedésű országai nyilvánvalóan ebbe az irányba fognak tovább fejlődni. Fukuyama esszéje és könyve szakmai körökben természetesen vitákat szült, míg egyesek egyetértettek, addig mások cáfolták az elmélet helyességét. Később Fukuyama némileg módosította az elméletét, ám a közbeszéd számára az eredeti lett maradandó.

Huntington és a civilizációk összecsapása

Fukuyamától eltérő véleményt fogalmazott meg Samuel P. Huntington az 1993-ban a *Foreign Affairsben* megjelent tanulmányában, és az 1996-ban kiadott, *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása* című könyvében mintegy válaszolva egykori tanítványának. A szerző korántsem látja olyan optimistán a jövőt, mint Fukuyama, szerinte a hidegháborús szembenállást követően a világ sokpólusúvá és sokcivilizációjúvá vált.⁹ A konfliktusok kialakulása során a korábbi ideológiai ellentétek helyett inkább a vallási/kulturális különbözőségek kaptak hangsúlyos szerepet.¹⁰

Huntington elméletének egyik lényegi eleme, hogy a világot olyan egymástól különböző kulturális, vallási és etnikai háttérrel rendelkező csoportosulások alkotják, melyek gyakran átívelnek akár az országhatárokon is. Az ilyen csoportosulásokat civilizációknak nevezi, melyek a következők: a nyugati keresztény, a latin-amerikai, az afrikai, az iszlám, a kínai, a hindu, az ortodox keresztény és a japán. Az egyes civilizációk között a különbségek hatására úgynevezett törésvonalak alakultak ki, melyek mentén nagy a valószínűsége konfliktusok, háborúk kialakulásának.

Az ilyen törésvonal-háborúkra számtalan történelmi példát sorolhatunk fel, a legújabb korban ilyenek voltak az arab–izraeli háborúk, de idesorolható az orosz–afgán és a boszniai háború, az orosz–csecsen konfliktus, a koszovói konfliktus és háború, illetve a közelmúlt két véres cselekménye, az iraki és az afganisztáni háború. Mindezekre egyaránt jellemző volt, hogy a szemben álló felek eltérő kulturális, vallási háttérrel rendelkeztek, azaz más-más civilizációhoz tartoztak.

⁹ Huntington 2006, 16–17.

¹⁰ Uo. 24.

A NYUGAT GYENGÜLÉSE

A hanyatló Nyugat víziója nem új keletű dolog, Oswald Spengler német filozófus *A nyugat alkonya* című művében¹¹ megállapította, hogy más egykori civilizációkhoz, birodalmakhoz hasonlóan egykoron a Nyugat is hasonló utat járhat be, azaz a felemelkedését követően el fog bukni. Napjainkban a globalizációellenes és egyéb szélsőséges politikai csoportosulások kommunikációjában is gyakran megjelenik a Nyugat bukása, ám ezt korántsem kell szó szerint értenünk. Úgy gondolom, hogy a jelenséget inkább egyfajta gyengülésként, pontosabban a korábbi vezető szerep csökkenéseként értékelhetjük, ám semmiképpen nem szabad figyelmen kívül hagynunk.

Brzezinski víziója

Carter amerikai elnök nemzetbiztonsági főtanácsadója, a nyugati geopolitika elismert szaktekinvélye, Zbigniew Brzezinski 2012-ben megjelent *Stratégiai vízió* című könyvében felvázolja, hogy milyen lehet a 2025 utáni világunk, annak lehetséges átrendeződését prognosztizálja. A mű alcíme is sokatmondó: *Amerika és a globális hatalom válsága*.

Brzezinski szerint a Nyugat hosszú ideje tartó dominanciája egy ideje csökken,¹² a vezető hatalom, az Egyesült Államok világban betöltött vezető szerepe jelenleg ingatag.¹³ Ezt több tendencia együttes hatása eredményezi. Az okok között említhetők a világban végbemenő változások, az Egyesült Államok korábbi többéves elhibázott külpolitikája (pl. az iraki háború), illetve a nagyhatalom gyengeségei. A szerző a következőket állapítja meg Amerika gyengeségei között: a magas államadósság, a romló minőségű, gyenge infrastruktúra, a fokozódó társadalmi egyenlőtlenségek, a lakosság tudatlansága, elbutulása, a rosszul működő pénzügyi rendszer, patthelyzet a politikai életben.

Amennyiben nem történnek érdemi lépések az említett hibák megszüntetésére, a hiányosságok kezelésére, azok további súlyosbodása Amerika számára akár a nagyhatalmi státus elvesztését is eredményezhetik. Brzezinski szerint külföldön Amerika hatalma azon áll vagy bukik, hogy a fentiekben felsorolt problémákkal mennyire képes megbirkózni.¹⁴ Amennyiben az USA elbukna, nem egy hatalom uralkodna, hanem egy vetélkedéssel teli, kaotikus világrend venné kezdetét.

A másik vezető nyugati nagyhatalomról, az Európai Unióról a szerző úgy vélekedik, hogy az a világ második legerősebb hatalma lehetne, de ez kizárólag egy közös külpolitikával és védelmi képességekkel rendelkező, sokkal erősebb politikai unió esetén valósulhatna meg.¹⁵

Európa végnapjai

A magyar Pokol Béla professzor *Európa végnapjai* című munkájában kendőzetlenül foglalkozik a nyugat-európai országok olyan problémáival, melyekről korábban a liberális multikulturalista felfogás, valamint az úgynevezett politikai korrektség miatt nem lehetett, illetve nem illet beszélni.

¹¹ Spengler 1994.

¹² Brzezinski 2013, 23.

¹³ Uo. 24.

¹⁴ Uo. 87.

¹⁵ Uo. 41.

A szerző az európai országok demográfiai mutatóit tanulmányozva a következő fő megállapításokat tette: A nyugati többségi fehér társadalmakban régóta megfigyelhető tendencia a népességfogyás, mely egyben a társadalmak elöregedését is eredményezi. Az elmúlt évszázadtól kezdve a nyugati országokban egyre kevesebb gyermek születik, így arányaiban egyre magasabb az idősek száma, ezáltal a legtöbb országban a reprodukció már nem, illetve alig valósul meg. Ezzel párhuzamosan megfigyelhető, hogy a muszlim kisebbség aránya folyamatosan növekszik, mivel az egykori bevándorlók és leszármazottaik születési rátája magasabb, mint a nyugati többségé.

Az említett probléma különös jelentőséggel bír, mert egyrészt az elöregedő társadalmakban a csökkenő számú dolgozó (kereső) rétegnek egyre nagyobb számú idős embert (nyugdíjast) kell eltartania, ami óriási terhet ró az illető ország szociális ellátórendszerére, másrészt a pozitív demográfiai jellemzőkkel bíró muszlim népesség magas munkanélkülisége a segélyezés miatt szintén az állami költségvetést terheli. Pokol szerint ez a tendencia egy bizonyos idő után több nyugat-európai ország szociális ellátórendszerének összeroppanását eredményezi.

Másik gond a sikertelen integráció következtében kialakuló párhuzamos társadalmak jelensége. A muszlim lakosság tekintélyes része „elgettősödött” környezetben él, míg nagyszüleik, szüleik annak idején többé-kevésbé elsajátították a befogadó ország nyelvét, a lehetőségekhez képest igyekeztek beilleszkedni; a jelenlegi fiatalok nagy részére ez nem jellemző. Számukra a beilleszkedés nehézkes (illetve nem is akarnak), nyelvtudás hiányában az iskolázottságuk rendkívül alacsony. Köreikben egyre növekszik a frusztráltság, elégedetlenség, a Nyugat-ellenesség, így a bűnözés, és a szélsőséges ideológiák megjelenésének a valószínűsége is megnő. Az említett népesedési arányok változása és a radikális eszmék rohamos terjedése néhány évtizeddel később tarthatatlan állapotot eredményezhetnek a nagyobb muszlim népességgel rendelkező nyugat-európai államokban.

Érdekességképpen az Egyesült Államokban hasonló tendenciákat figyelhetünk meg, ott jellemzően a spanyol anyanyelvű kisebbség esetében tapasztalhatók az európai muszlimokhoz hasonló növekvő demográfiai jellemzők, miközben az angol anyanyelvű lakosság lélekszáma folyamatosan csökken. A jelenséggel Samuel P. Huntington foglalkozott behatóbban a *Kik vagyunk mi?* című könyvében.¹⁶

A RADIKÁLIS ISZLÁM ELŐRETÖRÉSE

A fentiekben foglalkoztunk a nyugat-európai muszlim népesség sajátos helyzetével, a párhuzamos társadalmak kialakulásával, valamint említést tettünk a radikalizmus megjelenéséről. Kérdésként merülhet fel, hogy mi eredményezheti a szélsőséges ideológiák népszerűségét a muszlim emberek körében?

A szélsőséges iszlám ideológia előretörésének okai

Számos muszlim országban tapasztalhatunk egyfajta vallási ébredést, mely a Nyugat által rájuk erőltetett demokrácia sikertelensége nyomán egyre inkább teret nyer. Napjainkban a Kemál Atatürk által egykoron európaizált Törökország politikájában és egyre nagyobb tömegekben erősödik a tradicionális értékekhez való visszatérés igénye, a muszlim életformához

¹⁶ Huntington 2005.

történő ragaszkodás, egyben a korábbi nyugati demokratikus értékek fokozatos elvetése. A néhány évvel ezelőtti arab tavasz néven ismertté vált események kapcsán a tüntetések felkelésekké, néhol polgárháborúvá súlyosbodtak. A változást váró jellemzően fiatal tüntetők rendszerint az adott vezető (diktátor) távozását és a rendszer reformját követelték hazájukban. A következmények azonban a legtöbb érintett országban anarchiához vezettek, így a hatalom többnyire radikális politikai/vallási csoportok kezébe került.

Az iszlám szélsőségeség kapcsán célszerű felelevenítenünk egy a 2000-es években gyakran emlegetett fogalmat, a bukott állam(ok) fogalmát. A bukott államokra jellemző az instabil politikai rendszer, melynek során a gyenge vagy nem létező központi hatalom képtelen az erőszak-monopólium fenntartására, illetve a szociális rendszer hatékony működtetésére, azaz az állam nem képes ellátni a feladatát.¹⁷ A bukott államokban rendszerint megjelenik a szervezett bűnözés, a terrorizmus, illetve a vallási fanatizmus. Az ilyen környezetben a radikális mozgalmak, kihasználva az állam gyengeségeit, igyekeznek kitölteni a keletkezett hatalmi vákuumot, átvenni annak szerepét, emellett az elégedetlen, elkeseredett emberek számára vonzóak lehetnek a szélsőséges eszmék – különösképpen, ha egy általuk hitelesnek vélt személy, például vallási vezető „tolmácsolja” feléjük. Napjainkban számos afrikai és közel-keleti muszlim ország is olyan helyzetben van, hogy a nem létező állam helyett szélsőséges csoportok élnek az erőszak monopóliumával.

A fentiekben említett iszlám ébredés, illetve a vele szervesen összefüggő vallási radikalizmus kiváltó okai között a következőket vélhetjük:

- Növekvő Nyugat- és globalizációellenesség. A legtöbb muszlim ország jelentős lemaradásban van a Nyugathoz képest, a lakosság zöme soha nem érte el a nyugati életszínvonalat.
- Csalódottság a Nyugat által importált demokráciában. A kérdéssel kapcsolatban Brzezinski is megállapítja, hogy: „A demokrácia terjesztését esetleg felváltja a tekintélyuralom, nacionalizmus és vallás különböző kombinációin alapuló nemzetbiztonság iránti vágy.”¹⁸
- Az első világháborút követően mesterségesen létrehozott közel-keleti muszlim nemzetállamok sikertelensége miatt kialakult elégedetlenség. (A területet felosztó nyugati döntéshozók figyelmen kívül hagytak számos fontos tényezőt, így a vallás és a politikai szétválaszthatatlanságát, illetve a tradicionális vallási/törzsi különbözőségeket.)
- A nyugati országokban élő muszlim népesség, főként a fiatalok elégedetlensége, csalódottsága (párhuzamos társadalmak, identitászavar, jövőkép hiánya).
- A fentiek eredményeképpen kiábrándult, csalódott (nem mellesleg iskolázatlan) emberek tömegeit a vallási fanatikusok könnyedén képesek szélsőséges irányba terelni.
- A Nyugat gyengeségeit/gyengülését érzékelve a radikális iszlám igyekszik kitölteni az űrt.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a radikális iszlám eszméi mind az iszlám országokban, mind pedig a jelentősebb muszlim lakossággal rendelkező nyugati államokban jelen vannak és egyre inkább erősödnek.

¹⁷ Marton 2004, 135.

¹⁸ Brzezinski 2013, 114.

Az Iszlám Állam kialakulása

Egyes szakemberek¹⁹ szerint a 2001. szeptember 11-i amerikai események fordulópontként íródtak be a történelembe. Az ikertornyok és a Pentagon elleni terrortámadással a terrorizmus kilépett a nemzetközi porondra, a támadásért felelős al-Kaida nevű szervezet egyszerre ismertséget szerzett. Az azóta eltelt másfél évtized alatt a terroristák eszköztárára jelentősen átalakult. A radikális iszlám szervezetek legújabb generációja, az IS nevű szélsőséges szervezet megjelenésével a világnak a fenyegetés egy új fajtájával kell szembenéznie. A korábbiakban megismert terrorista csoportoktól (al-Kaida, tálibok stb.) több szempontból különböző szervezet rohamos térnyerése, látványos eredményei, valamint a kivégzéseket bemutató propagandavideók valósággal sokkolták a világ közvéleményét.

Az IS nem napjaink „terméke”, létrejötté több mint egy évtizeddel korábbi időszakra tehető.²⁰ Az IS elődszervezeteinek megszervezése, felállítását egy ismert terrorista, Abu Muszaf az-Zarkavi nevéhez köthető. Az-Zarkavi szegény családban született Jordániában, már gyermekként bűnözésből élt. Börtönbe kerülése után kezdte el lefektetni egy globális dzsihadista mozgalom alapjait. Szabadulása után Afganisztánban kapcsolatba került az al-Kaidával és magával Oszama bin Ladennel is. A tálib rendszer bukása után Irakba menekült, majd a 2003-as háborút követő időszakban síiták elleni öngyilkos merényletek szervezésével szerzett nevet. Ekkoriban az az-Zarkavi által vezetett radikális szunnita arab csoportok Iraki al-Kaida néven híressültek el. A dzsihadista szervezet neve Zarkavi 2006-os halála után változott Iraki Iszlám Államra.²¹

A következő lépcsőfok a szíriai felkelés majd polgárháború lett, mely ideális terepet jelentett a szervezet megerősödéséhez és továbbfejlődéséhez. Ebben az időszakban felkelőcsoportok százai harcoltak az Aszad-rezsim katonáival szemben, illetve esetenként egymás ellenében. Az időközben új vezető irányítása alá kerülő IS Szíriába küldött fegyveresei gyorsan nevet szereztek maguknak és a szervezetnek, rövid idő alatt tekintélyes mennyiségű hadianyagot zsákmányoltak és nagy területeket foglaltak el. Az IS önjelölt kalifája, elődjéhez, Zarkavihoz képest lényegesen eltérő gyökerekkel rendelkező Abu Bakr al-Bagdadi vallásos családból származik, teológiai végzettséggel rendelkezik. (Megjegyzés: A híradásokban több ízben felmerült al-Bagdadi halála, ám ezek valószínűsítésről nincsenek egyöntetű információk.)

Az Iszlám Állam és az al-Kaida különbségei

A politika és a nemzetközi média hajlamos az IS-t pusztán terrorszervezetként emlegetni, azonban ez a megállapítás nem teljesen helytálló; döntő különbségek mutatkoznak más terrorista szervezetek (például az al-Kaida) és az Iszlám Állam között. A strukturát tanulmányozva feltűnik, hogy a hagyományos terrorista szervezetek esetében kis létszámú csoportok (sejtek) a jellemzők, ettől eltérően az IS komoly létszámú fegyveres erővel rendelkezik. A terrorista csoportokra alapvetően nem jellemzőek a terület megszerzésére és megtartására irányuló cselekmények, ezzel ellentétben az IS egyik fő erőfeszítése volt, hogy minél nagyobb területet szerezzen és uraljon. Ennek jelei a szíriai konfliktus során is megmutatkoztak, ugyanis az IS a többi felkelőcsoporttal ellentétben nem feltétlenül az Aszad-rezsim hadserege ellen harcolt, hanem igyekezett a területfoglalásra koncentrálni.

¹⁹ Kissinger 2002, 5.

²⁰ N. Rózsa 2014, 4.

²¹ Besenyő–Prantner–Speidl–Vogel 2016, 12.

Ennek érdekében inkább a hadszíntéren ténykedő számtalan ellenzéki csoportosulással konfrontálódott, majd legyőzve azokat, hatalmas területekre, illetve hadianyagra tett szert. Általában ez lett a sorsa az USA által kiképzett és felszerelt, úgynevezett „mérsékelt” felkelőcsoportoknak is. Az IS az iraki hadszíntéren képes volt rövid idő alatt győzedelmeskedni a jól felszerelt, ám morálisan gyenge iraki hadsereg felett.

Egy másik különbség a hagyományos terrorista szervezetek és az IS között, hogy az előbbiek számára főként az Egyesült Államok, illetve a vele szövetséges nyugati országok képezik az ellenséget, az IS számára viszont mindenki ellenségnek számít, aki nem szunnita muszlim, illetve akit ellenségnek (hitehagyottnak) titulál. A finanszírozás tekintetében ismét különbségeket fedezhetünk fel. A hagyományos terrorista szervezetek főként különféle adományokból finanszírozzák magukat. Az IS kezdetben hasonló módon ilyen adományokra szorult, ezek a források vélhetően néhány Öböl menti országból (Szaud-Arábia, Katar, Kuvait) származtak. Azonban az IS történetében nyomon követhető, hogy kezdettől fogva igyekeztek minél hamarabb áttérni az önfenntartásra, ami egy időszakban sikerült is. A híradásoknak megfelelően nagyvárosi bankok kirablásával óriási készpénzre tettek szert, csempészeket keresztül értékesítették az iraki hadsereg kifosztott fegyverraktáraiból zsákmányolt hadianyag egy részét, valamint az összerabolt műkincseket. A lakosságra adókat vetettek ki, védelmi jellegű pénzeket szednek, nagy bevételük származik az emberrablásokból (váltságdíj) és az emberkereskedelemből (jellemzően szexrabszolgák). Az általuk ellenőrzött területeken lévő olajkutakból származó olajjal is kereskedtek, amit vélhetően olcsóbban szintén csempészek útján tudtak eladni.²² Érdekeség, hogy míg a korábbi terrorista szervezetek (al-Kaida, tálibok stb.) nem, illetve ritkábban használták a modern technikai eszközöket, az IS széleskörűen alkalmazza az internet és a mobiltelefon adta lehetőségeket.

Az IS neve és államépítési erőfeszítései kapcsán felmerülhet az a kérdés, hogy az IÁ valóban állam-e? A kérdés megválaszolása előtt fontos tisztáznunk az állam ismérveit, melyet a politikatudomány a következőképpen definiál: határolt államterület, a fennhatósága alá tartozó államnépesség és az állami erőszakhatalom.²³ Az IS egy időszakban viszonylag nagy kiterjedésű, zömében szunnita lakosságú területekkel rendelkezett mind Szíriában, mind Irakban, ám a média által bemutatott térképeken az általában piros vagy besatírozott területekből valójában a főbb közlekedési útvonalakat, illetve városokat, fontosabb objektumokat (pl. nagyobb hidak, gátak, villamos erőművek) uralta. Ennek megfelelően inkább befolyási zónákról beszélhetünk, mintsem egybefüggő államterületről. Államnépesség tekintetében a szunnita lakosság jellemzően lojális hozzájuk, a síitákat és a más vallású népcsoportokat megölték, elűldözték, esetleg lehetőséget adtak nekik az áttérésre. A keresztények és zsidók számára elviekben megadatott az adófizetés lehetősége (amennyiben nem ölték meg őket, vagy nem kellett áttérniük). Az állami erőszakhatalmat a saria szigorú törvényeinek megfelelően gyakorolják, azaz ugyan a saját értékrendjük alapján, de működik egyfajta igazságszolgáltatás.

Folyamatosan igyekeznek az állam látszatát kelteni, a harcokban lerombolt infrastruktúra egy részét helyreállították, újraindították a villamosenergia-termelő rendszert, közüzemi szolgáltatásokat működtetnek, új szociális rendszert építettek ki, különböző intézkedésekkel (pl. ingyenkonyhák, az árvák felkarolása, orvosi ellátás) próbálják elnyerni a lakosság bizalmát, ügyfélszolgálati irodákat hoztak létre, a rászorulóknak élelmiszert osztanak, iskolákat működtetnek.

²² Arany–N. Rózsa–Szalai 2015, 24.

²³ Bayer 2000, 64.

Egy állam megítélése tekintetében fontos szempont az is, hogy más államok és a nemzetközi közösség mennyire ismeri el legitim államként. Ez az IS esetében egyáltalán nem történt meg, így a fenti kettősségek miatt egyes szakértők pszeudoállamként²⁴ definiálják.

A kalifátus eszmeisége és jövője

A hírek szerint az IS-nek több országban is vannak követői, ezek közül hangsúlyosabban Líbiában számolhatunk a jelenlétükkel,²⁵ a többi „követők” lényegében komolytalanok, így például a nigériai Boko Haram nevű szélsőséges szervezet, mely ugyan hűségesküt tett az IS mellett, ám a nagy földrajzi távolság miatt nehezen képzelhető el komolyabb vezetés-irányítási kapcsolat a két szervezet között. Vélhetően számolhatunk a szervezet jemeni jelenlétével, melyről mintegy két éve propagandavideó²⁶ jelent meg. Emellett Indonéziában, a Fülöp-szigeteken és Afganisztánban is valószínűsíthető a jelenlétük, bár utóbbinál a tálibok megtiltották az IS toborzását az országban.

A fentiekben röviden áttekintettük az IS, pontosabban az új kalifátus kialakulásának főbb történéseit, a szervezet működését, államépítési törekvéseit. Amennyiben katonai oldalról vizsgáljuk az IS-t, akkor megállapíthatjuk, hogy nem képvisel komoly harcértéket, így egy nagyobb szárazföldi haderő rövid idő alatt képes lehet szétzúzni erőit. A lakott településeken a városi harc okozta nehézségek miatt mindez lassúbb folyamat.

Szakértők szerint a jövőben nem az IS katonai ereje fog veszélyt jelenteni a Nyugat számára, hanem a kalifátus által megtestesített eszmeiség: „...katonai akcióit és területét a nemzetközi közösség jó eséllyel tudja korlátozni, de magát a jelenséget, különösen ideológiai síkon, megszüntetni nem képes, sőt éppen a kalifátus eszméjének határokat nem ismerő terjedése jelentheti a fennálló nemzetközi rend és rendszer egyik legnagyobb kihívását.”²⁷

Érdekességgéppen megemlíthetjük az Egyesült Államok Nemzeti Hírszerző Tanácsának (National Intelligence Council – NIC) 2004-es kiadványát, mely a *Global Trends* elnevezésű méltán népszerű sorozatban jelent meg, *Mapping the Global Future 2020*²⁸ címmel. A kiadvány mindegyik fejezete egy elképzelt forgatókönyv felvázolásával zárul. A harmadik fejezet (*New Challenges To Governance*) a radikális iszlám erősödésével foglalkozik és – mintegy előrevetítve egy új iszlám állam létrejöttét – a *The New Caliphate* (Egy új kalifátus) című szcenárióval fejeződik be.

A TÖMEGES MIGRÁCIÓ ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Az utóbbi mintegy két évben Európa vezető politikusainak kétségtelenül a migráció okozta a legtöbb fejtörést. Az Unión belül komoly feszültségek, belső ellentétek alakultak ki a tagállamok között, számos országban belpolitikai viszályokat eredményeztek a cselekvést illető nézetkülönbségek, ám a mai napig nem született konszenzus a kontinenst sújtó tömeges migráció problémájának megoldására. A következőkben tekintsük át, hogy a jelenlegi

²⁴ <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/isis-not-terrorist-group> (Letöltés időpontja: 2017. 04. 01.)

²⁵ Szalai 2015.

²⁶ <http://jihadology.net/2015/04/24/new-video-message-from-the-islamic-state-soldiers-of-the-caliphate-in-the-land-of-yemen-wilayat-%E1%B9%A3anaa/> (Letöltés időpontja: 2015. 05. 03.)

²⁷ Arany–N. Rózsa–Szalai 2015.

²⁸ https://www.dni.gov/files/documents/Global%20Trends_Mapping%20the%20Global%20Future%202020%20Project.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 04. 01.)

migrációs helyzet vajon milyen okok miatt alakulhatott ki, milyen valós kockázatokkal bír és milyen hosszú távú következményekkel járhat az „öreg” kontinensünk számára.

A migrációs helyzet vélhető okai

Az Európát érintő migráció kialakulásához egy összetett történéssorozat vezetett. Kétségtelenül szerepet játszott a 2003-as iraki háború és az azt követő polgárháború, valamint befolyásoló tényező volt a szíriai polgárháború nyomán kialakult, anarchiához hasonlítható helyzet. A Közel-Keletre az instabilitás jellemző, Irakra és Szíriára akár bukott államként tekinthetünk, ami kedvez a szélsőséges mozgalmak kialakulásának (lásd korábban). Mindkét ország tekintélyes részében erős az IS tevékenysége, melynek nyomán emberek milliói kényszerültek lakhelyük elhagyására. Az előidéző okok tekintetében áttételesen megemlíthetjük a nyugati államok felelősségét (az iraki háború elindítása, az arab tavasz támogatása, illetve a szíriai polgárháborúban a „mérésékelt” felkelők támogatása) is, mely közvetetten, ám valószínűleg hozzájárult az instabil helyzet kialakulásához.

Az Európába indulók zöme valószínűleg a polgárháború és/vagy az IS elől menekült, illetve az egyre inkább romló helyzet miatt hagyta el hazáját vagy már a menekülttábor. Egy részüket akár maga az IS is küldhette, hiszen 2015 elején az IS megfenyegette Európát több százezer menekült útba indításával.²⁹ A migránsok másik tekintélyes része vélhetően a jobb élet reményében indul útnak. Komoly motivációs tényezők lehetnek a migrációt kiszolgáló cégekben érdekelt nyugati politikusok olyan korábbi nyilatkozatai, miszerint Európa (főként Németország) várja a bevándorlókat.

A migránsok Európába történő eljutásában fontos szerepet játszik Törökország, hiszen Szíria szomszédjaként stratégiai helyen terül el. Úgy gondolom, némileg álságos, hogy Törökország NATO-tagként hivatalosan az IS ellen foglal állást, azonban az IS fegyver-, műkincs- és olajcsempész-hálózata huzamos ideig zavartalanul működhetett a török határon keresztül. Szintén sajátos, hogy a migránsok egy időszakban háborítatlanul kelhettek át Törökországon Európa irányába, emellett a Nyugatról illegálisan távozó radikális muszlim fiatalok (az IS leendő újoncai) pedig fordított irányban Szíria fele. Nem utolsósorban jelenleg Törökország az Európai Uniótól „védelmi pénzt” szed a migránsok visszatartására. Másik stratégiai országgént Görögországot említhetjük, hiszen a migránsok Törökországból a tengeren átkelve először a görög szigeteken érik el a kontinenst. Sajnos Görögország önmagától védekezni nem képes, illetve nem hajlandó az Unió határait megvédeni.

A világban zajló folyamatokban egyre hangsúlyosabb szerepet játszanak a nem állami szereplők, esetünkben az úgynevezett nem kormányzati szervezetek (NGO), hiszen számtalan segélyszervezet vagy magát segélyszervezetnek nevező NGO tevékenykedik a migránsok útvonalain, illetve a menekültügyi eljárások különféle fázisaiban. Az ilyen szervezetek alkalmasint politikai célokat is szolgálhatnak, katalizálva a migráció teljes folyamatát. A migrációban kulcsszerepet játszanak még a bűnöző (embercsempész) hálózatok, melyek egy része összefügghet az IS tevékenységével is.

²⁹ <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2958517/The-Mediterranean-sea-chaos-Gaddafi-s-chilling-prophecy-interview-ISIS-threatens-send-500-000-migrants-Europe-psychological-weapon-bombed.html> (Letöltés időpontja: 2017. 04. 01.)

Következmények

A bipoláris szembenállást követő időszak új kihívásai a biztonság tartalmának kiszélesített értelmezését tették szükségsszerűvé. Ennek megfelelően a szakértők dimenziókat (más néven szektorokat) különböztetnek meg, melyek a következők: katonai, politikai, gazdasági, társadalmi és környezeti.³⁰ A biztonságot veszélyeztető tényezők egyike a tömeges migráció, mely – a többi veszélyhez hasonlóan – a biztonság egyszerre több szektorára is képes hatást gyakorolni.

A katonai szektor fő feladata az ország területének védelme. Hazai példát hozva: a Magyar Honvédségnél újszerű feladatként jelentkezett határvédelmi feladatok (az ideiglenes biztonsági határzár kiépítése, járőrözés stb.) komoly erőfeszítéseket igényelnek katonáinktól. Másik, részben katonai kihívás kétségkívül a terrorizmus veszélye. Ugyan nem tudjuk felbecsülni a migránsok nagy tömegeivel együtt érkező szélsőségesek (potenciális terroristák) számát, ám feltétlenül számolnunk kell azok megjelenésével – sajnos, a közelmúlt terrorcselekményei is ezt igazolják.³¹ Az ilyen személyek beazonosítása meglehetősen összetett feladat, mely hatékony titkosszolgálati és rendőrségi háttérmunkát/együtműködést igényel. A terrorizmus kockázata mellett számolnunk kell a szervezett bűnözés erősödésével is. A nyugati országokban jelenleg működő (nagy részben bevándoroltakból szerveződött) bűnöző szervezetek igyekeznek tagokat toborozni az újonnan érkező migráns fiatalok közül. Szintén a bűnözés erősödéséhez vezethet a képzettséggel és nyelvtudással nem rendelkező nagyszámú fiatal férfi megjelenése is. Emellett értelemszerűen az embercsempészet is erősödik.

A politikai szektorban rövid és hosszú távon is számolhatunk különféle kihívásokkal. Rövid távon a fentiekben említett politikai véleménykülönbségek okozhatnak instabilitást a kül- és belpolitikában. Hosszú távon a muszlim politikai szervezetek erősödésével számolhatunk. Ez utóbbi korántsem valószerűtlen, hiszen a második fejezetben tárgyalt demográfiai változások több évtizeddel később egyre több muszlim szavazót, ezáltal egyre komolyabb politikai erőt fognak eredményezni. Mindezek következtében idővel több nyugati ország parlamentjében várhatóan megjelennek szélsőséges muszlim pártok is, melyek a demokrácia eszközével képesek lesznek beleszólni a törvényalkotás folyamatába, így idővel a jelenlegi nyugati értékrendhez képest komoly morális és vallási változások is történhetnek. A politikai szektor egy másik változása lehet a szélsőjobboldali irányzatok/pártok megerősödése, hiszen a migrációs helyzet rossz kezelése (vagy nem kezelése) miatt növekvő elégedetlenség kedvez a radikális eszmék terjedésének.

A tömeges migráció a gazdasági szektorra szintén komoly terhetek ró, a bevándorolt tömegek ellátásának, elhelyezésének finanszírozása tetemesen növeli az illető állam kiadásait, növelve annak adósságtömegét. A jelenség leginkább a szociális ellátórendszert teszi próbára, mivel a nyugati országokban eleve gondokkal küzdő felosztó-kirovó nyugdíjrendszer finanszírozása mellett a migránsok eltartásáról (segélyezéséről) is gondoskodni kell. Korábban részletesebben foglalkoztunk a nyugati országok iszlámosodási tendenciáival, illetve a szociális ellátórendszerek összeroppanásának várható veszélyével, így nem nehéz levonnunk azt a következtetést, hogy a nagymértékű migráció ezt a folyamatot még inkább fel fogja gyorsítani.

³⁰ Buzan–Waeber–de Wilde 1998, 7.

³¹ Besenyő 2015, 14.

A társadalmi szektor tekintetében hangsúlyos problémákat okozhat a migránsok tömeges megjelenése, ugyanis a más vallási és kulturális háttérrel, eltérő viselkedési normákkal rendelkező emberáradat és a lakosság között folyamatos konfliktusok keletkeznek. Egyre inkább számolni kell az elégedetlenkedők tömegeivel – mint ahogyan ezt több országban már napjainkban is tapasztalható. Az érintett nyugati országokban egyre több bevándorlóellenes tüntetés várható, melyek idővel komoly zavargássá súlyosbodhatnak. A jövőben rendszerek lehetnek a lakosság és a bevándoroltak közötti összecsapások is, melyeket a rendőrség (súlyosabb esetben a katonaság) csak rendkívül nehezen lesz képes kordában tartani. Idővel számolni kell a közbiztonság folyamatos romlásával, amit az európai értékekhez szokott lakosság nehezen fog tűrni. Amennyiben a rendvédelmi szervek nem lesznek képesek garantálni a lakosság biztonságát, valószínűleg megnő a száma az önkényes „rendteremtő” szervezeteknek. A helyzet további romlásával akár polgárháborús helyzet is kialakulhat.

Egyelőre keveset beszélünk róla, de a migráció által számos eddig ismeretlen vagy ritka betegség is bekerülhet kontinensünkre. Nem szabad elfelednünk, hogy az embertömeg nagy része olyan régióból érkezik, ahol jellemzően nincsenek védőoltások.

ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

A tanulmány egyes részeinek összegzésével a következőket állapítottam meg:

Huntington a civilizációk összecsapásáról szóló elmélete győzedelmeskedett Fukuyama a történelem végét vizionáló elmélete felett. Az etnikai-kulturális különbözőségek számtalan konfliktust, háborút indukáltak a huntingtoni civilizációs törésvonalak mentén, jelenleg is több ilyen összecsapás folyik. Némileg túlzás lenne kijelentenünk, hogy napjainkban a nyugati és az iszlám civilizáció összecsapása zajlik, azonban kétségtelen, hogy az utóbbi évtizedek során az ellentét rohamosan mélyül, a végkifejlet pedig tőlünk, nyugatiaktól függ.

A neves politológus, geopolitikai szakértő, Zbigniew Brzezinski szerint a nyugati világ – élén az Egyesült Államokkal – kezdi elveszíteni korábbi hangsúlyos szerepét. Víziója szerint a nyugati nagyhatalmak továbbgyengülése, esetleges bukása nyomán egy kaotikus állapotba juthat a világ. Nyilvánvaló, hogy egyes feltörekvő államok (vagy civilizációk?) azonnal igekeznének a korábbi hatalmi űr betöltésére. A magyar Pokol Béla Európával kapcsolatban hangot ad aggodalmainak. Véleménye szerint a demográfiai változások a nyugati világ „eliszlamosodásához” vezetnek, mely több évtizeddel később akár a társadalombiztosítás összeroppanását, egyben Európa végét jelenthetik. Ugyan az említett szerzők részleteiben nem foglalkoztak vele (Brzezinski csupán érintőlegesen), ám megállapíthatjuk, hogy Európa gyengüléséhez nagymértékben hozzájárul az Unió lassú, nehézkes döntéshozatala (adott esetben döntésképtelensége – lásd napjainkban a migráció kérdését), illetve a tagországok zöménél évtizedek óta tapasztalható tartó alacsony védelmi költségvetés.

Az iszlám világban megfigyelhető a radikális irányvonal (politikai iszlám) tendenciózus erősödése. A korábbi terrorista csoportoktól eltérő, azoktól fejlettebb, kifinomultabb módszereket használó IS szélsőséges dzsihadista szervezet soha nem látott módon megerősödött, önmagát kalifátusknak kiáltotta ki, és államépítést folytat az általa uralt területeken. A szervezet ugyan katonailag legyőzhető, ám az általa képviselt eszmeiség a jövőben továbbra is hangsúlyos fenyegetés lehet. Komoly veszélyt jelent a nyugati országokban élő, növekvő lélekszámú muszlim közösségek körében terjedő dzsihadista eszme, mely a fiatalokat nagymértékben képes befolyásolni. Ez esetben otthon, a saját választott hazájukban követhetnek el különféle terrorista akciókat – mint azt a közelmúltban több alkalommal tapasztalhattuk is. Kérdésként merülhet fel, hogy az IS meddig lesz képes működését folytatni? Nos, a

válasz nagyban függ attól, hogy a Nyugat (élén az Egyesült Államokkal) mikor fog érdemi lépéseket tenni a szervezet felszámolására, optimális esetben együttműködve a Szíriában jelenleg is ténykedő orosz féllel. Az IS felett aratott győzelmet követően nem elhanyagolandó az Irakból és Szíriából szétszéledt egykori harcosok megjelenése a nyugati országokban.

Az iszlám radikalizmus erősödésével párhuzamos jelenség az Európába irányuló migrációs hullám, mely új biztonsági kihívásként jelentkezett kontinensünk számára. A migráció jelentős hatást gyakorol a biztonság szinte összes szegmensére, nagy terheket ró az érintett országok gazdaságára, komoly kihívás elé állítja a politikai és végrehajtó szerveket, a társadalomban pedig különféle nemkívánatos folyamatokat gerjeszt. Azonban a helyzet kezelése nehézkesen halad, hatékony megoldás jelenleg nem realizálódik, ám az országok részéről a jövőben egy együttműködésen alapuló közös fellépést feltételez. A nagy dilemma az, hogy hol a határ a humanitárius kötelezettségek és a százezrivel beáramló tömegek szinte kontrollálatlan befogadása között?

Úgy gondolom, hogy a humanitárius szempontok mellett feltétlenül szükséges mérlegelnünk a valós kockázatok mértékét és a várható hosszú távú következményeket. Amennyiben Európa vezetői nem lesznek képesek közös álláspontot kialakítani, és érdemben kezelni a migrációs nyomást, akkor hosszabb-rövidebb időn belül valóban számolhatunk egy a második részben prognosztizált jövővel, azaz Európa bukásával.

A tanulmányban tárgyalt elméleteket és jelenségeket egybevetve megállapíthatjuk: a gyengülő, előregedő Nyugatnak egy olyan demográfiailag fejlődő, egyre Nyugat-ellenesebb iszlám civilizációval kell szembenéznie, amelyben terjed a vallási szélsőségeség, és amely nem utolsósorban migránsokkal árasztja el Európát. Kétségtelen, hogy a jövőben a szélsőséges iszlám mozgalmak, a terrorizmus, valamint a migráció komoly erőpróba lesz a nyugati világ számára. A jelek szerint azonban Európa egyelőre nem hajlandó az említett jelenségeket egzisztenciális fenyegetésként azonosítani (biztonságiasítani). Amennyiben a Nyugat a jövőben nem lesz képes uralni a kialakult helyzetet, nem képes érdemi válaszokat adni az említett kihívásokra, a keletkező hatalmi vákuumot gyakor akár a radikális iszlám töltheti be. Ez esetben végérvényesen leszámolhatunk azzal az Európával, ahol eddig békében, nyugalomban éltünk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arany Anett – N. Rózsa Erzsébet – Szalai Máté: *Az Iszlám Állam – következmények*. KKI-tanulmányok, T-2015/1. Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2015.
- Bayer József: *A politikatudomány alapjai*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000.
- Besenyő János: *Not the invention of ISIS: Terrorists among immigrants*. Journal of Security and Sustainability Issues, Volume 5, Number 1, 2015.
- Besenyő János – Prantner Zoltán – Speidl Bianka – Vogel Dávid: *Az Iszlám Állam – Terrorizmus 2.0 – Történet, ideológia, propaganda*. Budapest, Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely, Kossuth Kiadó, Budapest, 2016.
- Brzezinski, Zbigniew: *Stratégiai vízió. Amerika és a globális hatalom válsága*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2013.
- Buzan, Barry – Waever, Ole – Wilde, Jaap de: *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers, Boulder, 1998.
- Fukuyama, Francis: *The End of History?* The National Interest, 1989 nyara.

- Fukuyama, Francis: *The End of History and the Last Man*. Free Press, 1992.
- Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa könyvkiadó, Budapest, 2006.
- Huntington, Samuel P.: *Kik vagyunk mi?* Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005.
- Huntington, Samuel P.: *The Clash of Civilizations?* Foreign Affairs, 1993 nyara.
- Huntington, Samuel P.: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York, Simon & Schuster, 1996.
- Kissinger, Henry: *Korszakváltás az amerikai külpolitikában?* Panem–Grafo, Budapest, 2002.
- Marton Péter: *Államkudarcok: az út a kooperatív fenyegetéscsökkentés felé?* Külügyi Szemle, 2004. 3–4.
- N. Rózsa Erzsébet: *Irak újra napirenden. Az Iraki és Levantei Iszlám Állam előretörése*. MKI-tanulmányok 17. Magyar Külügyi Intézet, 2014.
- Pokol Béla: *Európa végnapjai*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2011.
- Spengler, Oswald: *A nyugat alkonya*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994.
- Szalai Máté: *Az Iszlám Állam Libiában?* E-2015/3. KKI-elemzések, Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2015.
- <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/isis-not-terrorist-group>
- <http://jihadology.net/2015/04/24/new-video-message-from-the-islamic-state-soldiers-of-the-caliphate-in-the-land-of-yemen-wilayat-%E1%B9%A3anaa/>
- https://www.dni.gov/files/documents/Global%20Trends_Mapping%20the%20Global%20Future%202020%20Project.pdf
- <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2958517/The-Mediterranean-sea-chaos-Gaddafi-s-chilling-prophecy-interview-ISIS-threatens-send-500-000-migrants-Europe-psychological-weapon-bombed.html>